

gislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudicial cauzat celeilalte părți”. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2006, nr. 2.

4. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr. 1, art. 1.

5. Legea privind sistemul bugetar și procesul bugetar nr. 847 din 24 mai 1996, republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, ediție specială.

6. Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr. 181 din 25 iulie 2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 223-230, art. 519.

7. Legea bugetului asigurărilor sociale de stat pe anul 2014 nr. 329 din 23 decembrie 2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 17-23, art. 50.

8. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 6 iunie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 82-86, art. 661.

9. Dicționar de sinonime Online: www.dictionardesinonime.ro.

10. Legea privind actele legislative nr. 780 din 27 decembrie 2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 36-38, art. 210.

11. Regulamentul Parlamentului, adoptat prin Legea nr. 797 din 2 aprilie 1996, republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 50, art. 237.

12. Codul fiscal nr. 1163 din 24 aprilie 1997, republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, ediție specială din 8 februarie 2007.

13. Legea privind revizuirea și optimizarea cadrului normativ de reglementare a activității de întreprinzător nr. 424 din 16 decembrie 2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr. 1-4, art. 16.

14. Legea cu privire la principiile de bază de reglementare a activității de întreprinzător nr. 235 din 20 iulie 2006. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 126-130, art. 627.

15. Legea privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător nr. 131 din 8 iunie 2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 181-184, art. 595.

DREPTUL LA LIBERTATEA DE RELIGIE, „FONS” ȘI „FUNDAMENTUM” AL CELORLALTE LIBERTĂȚI ALE OMULUI

Prof. univ. dr. Nicolae V. DURĂ,
membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din
România, Universitatea „Ovidius” din Constanța, România

SUMMARY

The human right to the freedom to manifest his/her religion or religious faith, which has been evident since his/her creation, is not only the first historical form of freedom of opinion and thought, but also the basis of all human fundamental freedoms, including the freedom of conscience.

Unfortunately, most of the EU Member constitutionalists – who are still uninitiated in the doctrine of natural law regarding the status of the two freedoms, i.e. of religion and of conscience – still support an obsolete doctrine, propagated by the French Revolution (1789) and by the Bolshevik Revolution (1917), according to which the religious freedom stems from the freedom of conscience, which would actually represent – in their opinion – its source and grounds, hence the need to revise and reformulate the constitutional text in the spirit of the “Jus naturale”.

Keywords: The right to the freedom of religion, the right to the freedom of conscience, natural law, secularism, neutrality

REZUMAT

Dreptul la libertatea omului de a-și manifesta religia sau credința sa religioasă, care s-a învederat odată cu crearea acestuia, este nu numai prima formă istorică a libertății de opinie și de gândire, ci și temeiul tuturor libertăților fundamentale ale omului, inclusiv deci și al libertății de conștiință.

Din nefericire, o mare parte dintre constituționaliștii statelor UE, cărora le este încă străină doctrina dreptului natural privind statutul juridic al celor două libertăți, id est religioasă și de conștiință, continuă să fie partizanii unei doctrine revoluate, și anume a celei propagate de Revoluția Franceză (1789) și de Revoluția Bolșevică (1917), potrivit căreia libertatea religioasă decurge din libertatea de conștiință, care ar fi de fapt – după părerea domniilor lor – sursa și temeiul acesteia, de unde și necesitatea revizuirii și reformulării textului constituțional în spiritul lui „Jus naturale”.

Cuvinte-cheie: dreptul la libertatea religioasă, dreptul la libertatea de conștiință, drept natural, laicitate, neutralitate

După cel de al Doilea Război Mondial, *dreptul la libertatea de religie* a fost prevăzut în mod expres atât de dreptul internațional, cât și de cel european. Ca mărturie evidentă, spre exemplificare menționăm: Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26 iunie 1945 și intrată în vigoare la 24 octombrie 1945 (cf. art. 18); Pactul Internațional referitor la drepturile civile și politice, intrat în vigoare la 23 martie 1976 (cf. art. 18 al. i); Convenția pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului (Roma, 1950); Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (din anul 2000) etc.

În toate aceste instrumente internaționale și europene – care au forța lui „Jus cogens” – dreptul la libertatea de religie nu este prevăzut ca un drept inerent dreptului la libertatea de conștiință, sau ca o parte a conținutului acestuia, or înscris în aria de manifestare a acestei libertăți – așa după cum afirmă încă unii constituționaliști –, ci ca un drept de sine stătător, cu un statut juridic egal celorlalte două drepturi sau libertăți, id est „de gândire” și „de conștiință”.

Despre libertatea de religie, unii juriști europeni au afirmat însă, cu îndreptățire, că aceasta a „constituit prima formă istorică a libertății de

opinie și de gândire și a fost temeiul recunoașterii acesteia și a drepturilor omului” [1]. Într-adevăr, libertatea omului de a avea și a-și manifesta credința sa religioasă este veche de când omenirea. Ea a apărut odată cu crearea primilor oameni (Adam și Eva) și a constituit și temeiul recunoașterii libertății de exprimare, de opinie și de gândire, și, bineînțeles, prin aceasta și a drepturilor fundamentale ale omului.

Așadar, nu libertatea de conștiință este temeiul libertății religioase – așa după cum s-a afirmat eronat începând cu anul 1789, adică odată cu Revoluția Franceză –, ci dimpotrivă, libertatea de a avea și a manifesta o credință religioasă este fundamentul acestei libertăți. Iată de ce considerăm că textele articolelor unor constituții ale statelor UE – care prevăd „libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor (...)” [2] – trebuie revăzute și formulate atît în spiritul lui „Jus divinum”, cît și în cel al lui „Jus naturale” [3], fiindcă ambele adevăresc că libertatea credințelor religioase este într-adevăr prima formă istorică a libertății de opinie și de gândire.

În textul constituțiilor României [4] – reprodus sau parafrazat în mare parte după cel al unor constituții occidentale (franceză, belgiană, italiană) etc. –, libertatea religioasă nu este percepută decît ca un corolar al libertății de conștiință. Or atît libertatea de conștiință, cît și cea de gândire și opinie își înscriu de fapt conținutul lor în aria lărgită a libertății originare, adică a libertății de religie a persoanei umane.

În unele țări europene – ca, de pildă, Franța –, libertatea religioasă nu poate fi înțeleasă decît prin referință la conceptul de laicitate, concepută ca o „neutralitate a statului în materie religioasă”, care se exprimă prin faptul că statul constată existența mai multor credințe religioase, „dar se declară incompetent pentru a lua partea cuiva, pentru a alege între aceste credințe (...)”. Statul laic refuză a interveni în domeniul religios, în timp ce religiile ar respecta de bunăvoie inter-

dicția decisă de stat de a interveni în chestiuni profane. Din punct de vedere strict juridic – scria un jurist francez –, laicitatea nu s-ar putea deci defini decît ca o neutralitate pasivă a colectivităților publice, o neutralitate voită, calificată datorită acestui fapt ca *liberală*” [5].

Referindu-se la „laicitatea societății internaționale”, unii juriști francezi au afirmat că „proclamarea drepturilor omului nu implică o adeziune la credință. Ea n-o exclude însă și credincioșii ar putea continua să vadă în aceasta unica referință utilă și să considere că libertatea de a crede este prima dintre libertăți. Totuși, nu trebuie să ne mirăm – spun ei – că, în dreptul internațional, libertatea religioasă nu constituie un drept al omului” [6].

În Franța, traducerea juridică a cuvîntului „laicitate” a apărut pentru prima dată în Constituția din anul 1946 (cf. art. 1). Principiul a fost apoi reluat în articolul 2 al Constituției din 1958, care prevede că „Franța este o Republică laică (...)”. Ea asigură egalitatea în fața legii a tuturor cetățenilor fără distincție de religie. Ea respectă toate religiile”.

Raportarea libertății religioase doar la conceptul de laicitate trădează însă persistența unei mentalități care – din epoca lui Filip cel Frumos (sec. XIV), cînd raporturile dintre Statul papal și cel francez au fost de natură conflictuală, și pînă în zilele noastre – a contribuit efectiv la procesul de laicizare și, ipso facto, la desacralizarea societății umane din unele state europene.

În ceea ce privește așa-zisa „neutralitate pasivă”, trebuie spus că aceasta este de domeniul utopiei, fiindcă în realitate nu poate exista o separație între Stat și Biserică, ci doar separație de domenii, adică între domeniul teluric și cel spiritual (religios).

Afirmarea „drepturilor omului” și a „drepturilor lui Dumnezeu” nu se poate face prin „separație”, ci prin recunoașterea ambelor drepturi, și nu doar a „drepturilor omului” și a principiului laicității” [7], așa după cum se pronunță față de unii liber cugetători, fiindcă nici un stat

al Europei nu-și poate renega moștenirea patrimoniului său religios și cultural, de sorginte umanistă, care este bazat pe valorile religioase iudeo-creștine [8].

Constituția României din 1991 a inclus libertatea religioasă în conținutul „libertății de conștiință” (art. 29 și 30), așa după cum făcuseră de fapt și constituțiile precedente, adică cele din anii 1952 și 1965. În această privință, Constituția din 2003 s-a mulțumit și ea să confirme doar modul de înțelegere și prezentare a statutului juridic al libertății religioase stabilit de constituțiile din 1952 și 1965. De altfel, cercetători avizați ai textului Constituției din 1991 au remarcat faptul că nici cuvîntul „religie” nu apare în textul său. Or, pînă și în Constituția Franței cuvîntul „religie” este folosit de două ori, și anume în articolul 2 și în articolul 77, alin. 3. Așadar, remarca cu îndreptățire unul dintre acești exegeți, pînă și Constituția Republicii „laice” (art. 2) a Franței are cuvîntul „religie”, în timp ce Constituția României, care nu prevede o „Republică laică” și ai cărei autori se mai și închină prin biserici, nu-l conține” [9].

În Constituția în vigoare a României, libertatea religioasă – care a fost înțeleasă și definită ca o „libertate a credințelor religioase” – este enumerată după „libertatea gândirii și a opiniilor” (art. 29, al. 1). Aceeași Constituție prevede „libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor (...)” (art. 30, al. 1).

Pentru constituționaliștii români din zilele noastre, „libertatea religioasă” este o parte „a libertății de conștiință” [10], așa după cum o aflăm, de altfel, menționată și în constituțiile din timpul regimului comunist (1952 și 1965). Dar, dacă în Constituția din anul 1948 s-a mai făcut încă mențiune expresă la „libertatea conștiinței” și la „libertatea religioasă” (art. 27), în celelalte două – din 1952 și 1965 – este menționată doar „libertatea de conștiință” (art. 84 Constituția din 1952 și art. 30 Constituția din 1965) [11].

Pentru legiuitorul român din perioada 1948-1989, libertatea religioasă se înscrie deci în sfera lărgită a libertății de conștiință, considerate a fi „premise libertății religioase”, definite și ca „un corolar al libertății de conștiință” [12]. Or același lucru îl aflăm și în textul celor două constituiții publicate după evenimentele din 1989, care, de altfel, nu numai că nu fac nicio mențiune expresă la libertatea religioasă, dar nu precizează nici măcar despre ce fel de credințe religioase ar fi vorba.

Prin „învățământ”, libertatea religioasă se manifestă și prin existența școlilor confesionale [13]. Or în acest tip de școli, întreținute financiar și de Stat, și care fac de altfel parte din sistemul învățământului de stat, unii sociologi au văzut constituirea unor „enclave protejate”, care contribuie la „dezagregarea” Statului modern și la sustragerea elevilor „din spațiul pluralist” [14] de idei și concepții de viață. Alții consideră că „școala religioasă de stat” nu poate fi percepută „ca loc de coexistență de puncte de vedere etice și religioase diferite (...)”, prin urmare, ea pune în pericol identitatea colectivă (...)” [15].

Că școlile confesionale trebuie să ofere acest „spațiu pluralist”, în care idei și concepții de viață, diferite, devin proprii și elevilor lor, este o cerință a vremurilor noastre și o afirmare a libertății de gândire, de conștiință și de expresie. Statul are desigur și posibilitatea să controleze sistemul de învățământ (programa analitică, modul de desfășurare a programului școlar, tematica cursurilor etc.) propus de aceste școli confesionale și, implicit, ideile și concepțiile lor de viață, pe care respectivele Confesiuni, Biserici sau Denominațiuni religioase le propagă tinerilor pe durata școlarizării lor.

Acest control al Statului nu trebuie să fie însă înțeles ca o imixtiune în viața cultelor respective – recunoscute de stat – sau ca o încălcare a statutului lor de autonomie [16], ori ca o încălcare a dreptului firesc al fiecărei familii de a-și educa copiii în lumina preceptelor proprii lor credințe religioase [17], fiindcă

acest control, exercitat în limitele prevăzute de lege, este o necesitate de utilitate publică, în vederea asigurării ordinii publice, a propagării unei concepții de viață unitare pe tot cuprinsul statului respectiv și a înfăptuirii binelui obștesc și, ipso facto, a afirmării libertății și demnității persoanei umane [18].

În Franța, raportul lui R. Debray [19] privind „învățământul religios în școala laică”, din martie 2002, preciza că Biblia este „un text fondator (...) pentru manualele de școală privind religia și cultura în Europa”. Raționaliștii au văzut însă în acest raport „o reabilitare a religiosului sub cuvertura eclerajului istoric al religiilor (...)” [20].

Biblia este însă un „text fondator” nu numai pentru astfel de manuale privind religia și cultura în Europa, ci și pentru drept și, ipso facto, pentru legislația de stat. Că Biblia și, în general, religia mozaiică și cea creștină au exercitat asupra dreptului un impact peremptoriu, ne atestă pînă și conținutul dreptului secular, în care aflăm afirmate numeroase principii religio-morale înscrise în textul Bibliei (vetero și neo-testamentar).

Cu privire la impactul religiei creștine asupra dreptului, trebuie spus că acesta se datorează și faptului că, de-a lungul secolelor, Biserica a coexistat cu diferite tipuri de State în diferite orînduiri sociale. Or coexistența Bisericii cu acestea a făcut ca „pe cale de educație, prin intermediul valorilor culturale, prin infiltrația lentă sau prin mijloace politice chiar, să se strecoare pe încetul sau să se introducă de-a dreptul o serie de principii de proveniență și conținut creștin în legislația de stat, în dreptul secular. S-a ajuns astfel ca dreptul roman, dreptul diverselor state și popoare să sufere o puternică influență din partea normelor etice și religio-creștine, așa încît atît în primul sens, al influenței suferite de Biserică și de normele ei din partea Statului și a legilor de drept ale acestuia, cît și în al doilea sens – în sensul invers influența dintre Stat și Biserică, dintre drept și etica

creștină sau dintre drept și creștinism în genere s-a produs în chip inevitabil. Asupra acestei influențe stă mărturie întreaga legislație de stat și cea bisericească din toate epocile erei noastre, pînă la vremea cînd s-a stabilit regimul separației dintre Biserică și Stat” [21].

Acest regim al separației dintre Biserică și Stat, sau mai bine zis al celor două domenii ale societății umane – cel sacru-religios și cel secular, a fost proclamat în anul 1789 de Revoluția Franceză. În anul 1902 și, respectiv, în anul 1905, Franța a redactat și a promulgat și prima Lege de separație a Statului de Biserică.

Cunoscut și recunoscut este și faptul că, în programele de filosofie din liceele unor țări din UE, „cuvîntul *religie* este escamotat: o noțiune prea dificilă de abordat. Profesorii de filosofie pot evoca reflecția asupra religiilor doar prin intermediul... miturilor” [22]. Nu este deci de mirare faptul că, în acele țări, purtarea unor semne sau obiecte vestimentare de tradiție religioasă (fularul islamic, cruciulițe etc.) au fost interzise. Dar interdicția lor a fost justificată de susținătorii principiului laicității și cu argumentul că, prin aceste semne și obiecte vestimentare, se cultivă prozelitismul religios. „În realitate – afirmă ei – legiuitorul se teme de prozelitismul pe care îl reprezintă aceste caracteristici vestimentare” [23].

Firește, dreptul de a avea și a manifesta o credință religioasă, în mod individual sau public (prin cult religios) (art. 18 din Pactul Internațional privind drepturile civile și politice), nu poate fi încălcat prin asemenea interdicții. De altfel, acestea sînt sortite a avea un caracter efemer. În privința caducității lor, ar fi suficient să menționăm faptul că, prin eventuala integrare a Turciei în UE – pe care o vor, de altfel, și unele state din Occident care au prevăzut respectivele interdicții – acestea nu-și mai găsesc rostul, fiindcă alte zeci de milioane de musulmani vor trăi șivor munci în chiar țările în care legiuitorul a prevăzut asemenea interdicții. Și,

evident, va fi imposibil a interzice și acestora să-și poarte însemnele proprii sau obiectele vestimentare de tradiție religioasă, islamică.

În țările din Europa Occidentală, indiciul cel mai evident al prezenței celor care împărtășesc o credință religioasă rămân locașurile lor de cult, adică sinagogile, bisericile și moscheile, care se bucură de un regim de protecție aparținând din partea autorităților de stat din țările respective, ceea ce denotă faptul că dreptul la libertatea religioasă rămâne temeiul și garantul afirmării și respectării drepturilor omului în societatea zilelor noastre.

După afirmația unor juriști europeni contemporani, „laicitatea drepturilor omului implică faptul că (respectiv) convingeri religioase ale fiecăruia depind de sfera privată și nu trebuie să fie integrate la nivel politic” [24]. Ei adaugă precizarea că „filosofia implicită a drepturilor omului este laică, fiindcă ea nu implică nicio credință într-o transcendență (toleranța religioasă îi este esențială) și că ea precede înainte de toate din convingerea că este vorba de singurul zid posibil împotriva ororii” [25].

A considera însă că respectivele convingeri religioase depind doar de sfera privată înseamnă a reduce libertatea religioasă doar la „forum internum” (forul intern). De asemenea, a afirma că filosofia drepturilor omului este eminentemente laică înseamnă a ignora voit nu doar natura și manifestările ființei umane, ci și viața ei spirituală, care a găsit în cărțile marilor religii – din Antichitate pînă în prezent – însăși filosofia existenței umane.

Pentru Papa Ioan Paul al II-lea, „dreptul civil și social la libertatea religioasă, întrucît atinge sfera cea mai înaltă a spiritului uman, apare ca un punct de reper și, într-un fel, el devine măsura celorlalte drepturi fundamentale (...), un temei pentru celelalte libertăți fiind însăși rațiunea lor de a fi” [26].

Fiind temei pentru toate celelalte libertăți – inclusiv deci pentru libertatea de conștiință –, dreptul la libertatea religioasă trebuie pre-

văzut și garantat în relație ontologică cu suma de drepturi și libertăți fundamentale ale omului, inclusiv cu măsurile privind combaterea și eliminarea oricărei forme de rasism, antisemitism, discriminare etnică, socială etc. Iată, deci, un motiv în plus ca dreptul al libertatea religioasă să constituie subiect de dezbateră și în cadrul dialogului dintre organismele și instituțiile europene și marile religii monoteiste ale Europei (mozaică, creștină și islamică) [27].

Obligația de a garanta și a asigura dreptul la libertatea de religie constituie o normă de jus cogens, adică una dintre normele imperative ale dreptului internațional public. De aceea, „în afară de recunoașterea sa de documentele internaționale, ea este proclamată pe larg și în constituțiile naționale” [28]. Dar legea constituțională a fiecărei țări nu trebuie să se limiteze doar la prevederi privind dreptul la libertatea religioasă, ci să prevadă și măsuri concrete pentru asigurarea și garantarea unei protecții juridice a acestuia. Or, dacă examinăm textul constituțiilor unor state-membre ale Uniunii Europene, vom putea lesne constata că acesta diferă de la un stat la altul atît în privința precizării conținutului juridic al acestui drept, cît și a modului în care statele respective au prevăzut măsuri practice privind protecția juridică a celor care împărtășesc și exprimă public o credință religioasă, de unde, deci, și necesitatea imperioasă a unei armonizări a legislației statelor UE și cu privire la dreptul la libertatea religioasă.

Conceptul de *drepturi ale omului* este incompatibil cu existența statului absolutist, despot, totalitar, autoritar etc., unde „status libertatis” (statutul libertății) individuale sau colective este anulat sau restrîns. De aceea, în asemenea state legile constituționale nu asigură o garanție efectivă nici libertății religioase, chiar dacă, teoretic, în textul lor este proclamat „expressis verbis” și exercițiul efectiv al acesteia.

Faptul că în textul Tratatului instituind o constituție pentru Europa

nu se află nicio referință la Divinitate sau la cele două religii monoteiste, mozaică și creștină, care au fost factori esențiali ai fizionomiei și identității europene de-a lungul secolelor, rămîne încă o mărturie evidentă că „laicitatea” este produsul lumii occidentale, în care s-a format și se exprimă secularismul propagat de doctrina și adepții acesteia.

Trebuie însă precizat și învederat faptul că nu religia creștină sau unele Biserici creștine, din Europa de Vest, au partea lor de vină în apariția unei lumi secularizate și în proces de desacralizare, așa după cum afirmă apodictic unii juriști și politologi din Franța, ci oamenii unor filosofi sau ideologii de „stînga”, care s-au aflat pe pămîntul Europei cu multe secole înainte de Revoluția Franceză. De altfel, este știut faptul că, îndeosebi în Franța, „stînga afirmă că Europa modernă este înainte de toate opera Luminilor și a Revoluției Franceze. Dar nimeni nu s-ar putea îndoi că în această Europă există o moștenire ambiguă, care are partea sa de responsabilități în utopiile ucigătoare ale secolului XX. De fapt, creștinismul occidental este cel care a permis Europei – conchidea unul dintre adepții ei – să se doteze cu guverne laice și cu o gîndire desprinsă din credința religioasă” [29] (sic).

Desigur, cei care fac din „creștinismul occidental” unicul sau principalul responsabil pentru ideologiile politice, extremiste ale secolului al XX-lea și de atrocitățile nazismului nu fac decît să se auto-incrimineze, fiindcă este îndeobște cunoscut faptul că propagatorii ideologiei partinice, comuniste au fost cei care au contribuit la implementarea doctrinei marxist-leniniste în țările în care oamenii au fost privați pînă și de dreptul lor fundamental, id est dreptul la libertatea religioasă.

Jurisprudența Curții Europene precizează că Bisericele au „un drept la existență, și membrii lor au dreptul de a le crea și a le menține (...). Ele au de asemenea dreptul la protecție, și mai întîi la poliție. Ele

au și dreptul la o oarecare protecție contra criticii”, însă „libertatea de a manifesta religia sa nu consacră dreptul de a fi la adăpostul criticilor, nici capacitatea de a intenta o acțiune în justiție pe această bază”. Dar în momentul în care acest fel de critică atinge „un nivel care să împiedice (pe adeptul unei religii) să-și manifeste convingerile sale sub formele indicate de articolul 9 și pune în pericol libertatea de religie, tolerând acest comportament, puterile publice își asumă responsabilitatea” [30].

Deși cultele religioase au și dreptul la protecție, inclusiv la o „protecție împotriva unei critici desăvârșite, care pune într-adevăr în pericol libertatea de religie”, totuși, se poate constata că în unele state ale UE, inclusiv în România, unii reprezentanți ai mass-mediei – mînați doar de dorința de a-și obține „rating”-ul scontat și un impact cît mai mare în rîndurile celor ce le urmăresc emisiunile TV –, depășesc nu numai cadrul-limită al libertății de expresie, ci uneori încalcă și legea bunului simț prin limbajul lor denigrator și ofensator la adresa unor culte religioase sau a deservenților lor, de unde și obligativitatea autorității publice de a-și asuma, prin organele de resort, responsabilitatea și măsurile ce se cuvin.

Membrii oricărei religii sau comunități religioase trebuie să se bucure și de dreptul la imagine, de unde și dreptul lor de a obține din partea Statului dreptul la protecția juridică a învățaturii lor de credință și a valorilor lor spiritual-religioase. Or, nu de puține ori, unii exponenți ai mass-mediei (publice și private), în numele așa-zisei „libertăți de expresie”, afectează sau ofensează public atît imaginea lor, cît și doctrina lor religioasă, fie prin difuzarea unor pelicule satirice sau blasfematoare, fie prin denaturarea realităților din viața religioasă a cultelor recunoscute de Stat.

Conștientă de această realitate nefericită din viața unor state ale UE, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a prevăzut obligati-

vitatea statelor respective de a interveni ori de cîte ori „doctrinile și credințele religioase sînt combătute sau negate”, pentru a asigura astfel „exercitarea pașnică a dreptului garantat de articolul 9 (al Convenției Europene – *n.n.*) posesorilor unei credințe și doctrine” [31].

Din jurisprudența unor curți constituționale se poate, de asemenea, constata faptul că unele state UE au ținut să precizeze și limitele ce se impun libertății de expresie, invocate și revendicate de jurnaliști, îndeosebi de cei care activează în mass-media, care adeseori aduc atingere unor oameni ce împărtășesc și mărturisesc credințe și sentimente religioase prin denigrările și blasfemiile pe care le proferează la adresa unor religii (mozaică, creștină, islamică etc.) și a membrilor acestora.

În anul 1992, o lege din Polonia privind radiodifuziunea și televiziunea interzicea acestora să aducă atingere sentimentelor religioase ale auditorilor și telespectatorilor lor și, totodată, le-a cerut acestora să respecte valorile creștine, care corespund eticii universale [32]. La rîndul ei, Curtea Constituțională poloneză a reiterat prevederile acestei legi și, în același timp, a interzis producătorilor și realizatorilor acestora să prezinte programe și emisiuni care pot aduce atingere oricărui om, indiferent de religia acestuia [33], adică nu numai celor de religie creștină (confesiunea romano-catolică).

Pentru a învedera faptul că nu toate statele UE îngăduie mass-mediei ca, prin emisiunile și programele lor, să aducă atingere sentimentelor religioase ale cetățenilor lor, redăm și un extras din Decizia nr. 13470/87 a Curții Constituționale a Austriei din 20 septembrie 1996, în care se preciza: „Oricine denigrează sau batjocorește (...) o persoană sau un lucru care este obiect de venerație al unei Biserici sau Comunități religioase stabilite în țară, sau o doctrină, un obicei consfințit de lege sau o instituție autorizată prin legea acestei Biserici sau Comunități riscă o pedeapsă de

cel mult șase luni de închisoare sau o pedeapsă pecuniară (...)” [34].

După părerea Curții Europene, celor 46 de state semnatare ale Convenției Europene trebuie să li se recunoască o mai mare marjă de apreciere în situația în care acestea reglementează „libertatea de expresie asupra unor probleme susceptibile a ofensa convingerile intime în domeniul moralei, în special cel al convingerilor religioase” [35]. Dar unii magistrați europeni consideră că „amploarea insultării sentimentelor religioase creștine trebuie să fie suficient de importantă, exprimată, spre exemplu, prin cuvinte precum *dispreț, injurie, grosolanie, ridicolă*, pentru a considera un anumit text ca ofensator, ceea ce semnifică o protecție adecvată împotriva arbitrarului” [36].

Prin lărgirea marjei de apreciere a ofensei aduse – verbal sau prin scris – convingerilor religioase ale unei persoane, se minimizează de fapt tocmai dreptul acesteia la libertatea de religie, pe care l-a prevăzut nu numai „Jus divinum” și „Jus naturale”, dar și „Jus positivum”, atît la nivel național, cît și la nivel internațional.

Din paginile studiului nostru, cititorul avizat a putut constata și faptul că, în ultimele decenii, unii constituționaliști europeni au ținut să precizeze că „dreptul al libertatea religioasă” nu face parte din aria „dreptului la libertatea de conștiință” și că libertatea religioasă nu trebuie văzută ca un corolar al libertății de conștiință, așa după cum se prevede încă în textul unor constituții ale statelor Uniunii Europene, ci, dimpotrivă, libertatea religioasă trebuie considerată ca un „fons/tis” (început) și ca un „fundamentum/i” (temei) al tuturor celorlalte libertăți și, ipso facto, ca un etalon de evaluare a tuturor celorlalte libertăți fundamentale ale omului.

Desigur, necunoașterea acestei realități a contribuit nu numai la afirmarea spiritului de frondă între sacru și profan, ci și la elaborarea unei doctrine a „laicității” și, ipso facto, și a așa-zisei „neutralități” a Statului față de Biserică, recte

față de orice cult religios, care – începând de la Revoluția Franceză și pînă în prezent – și-a găsit însă partizani atît printre politologi, filosofi și sociologi, cît și printre constituționaliști.

Referințe bibliografice

1. R. Goy. La garantie européenne de la liberté de religion. In: *Archives de Philosophie du Droit*, Tome 38, Sirey, 1993, p.163.
2. Este și cazul art. 30 al. 1 din Constituția României, în vigoare din 2003.
3. A se vedea N. V. Dură. Despre Drept și natura sa. În: *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VI, 2002, nr. 1, p. 60-64. Idem. Despre „Jus naturale”. Contribuții filosofico-juridice. În: *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, anul XVIII, nr. 1, 2014, p. 39-52.
4. Toate constituțiile României – din 1866, 1923, 1938, 1948, 1952, 1991 și 2003 (art. 30) – fac din libertatea religioasă doar un corolar al celei de conștiință. (A se vedea textele articolelor respective la I. Muraru – Gh. Iancu. *Constituțiile României*. Text. Note. Prezentare comparativă. București: Ed. Actami, 2001, p. 29-251).
5. J. M. Lemoyne de Forges. Laïcité et liberté religieuse en France. In: vol. *La liberté religieuse dans le monde* (sous la direction de J. B. d'Onorio), Édi. Universitaires, Paris-Campin (Belgique), 1991, p. 149-150.
6. J. Morange. La proclamation de la liberté religieuse dans les documents internationaux. In: vol. *La liberté religieuse dans le monde...*, p. 321.
7. Yves Madiot. *Droits de l'homme*. Paris: 2-e édition, 1991, p. 71.
8. N. V. Dură. Valorile religioase-creștine și „moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”. „Laicitate” și „libertate religioasă”. În: *Materialele Simpozionului „Modernitate, postmodernitate și religie”*, Constanța, mai 2005, Iași: Ed. Vasiliana '98, 2005, p. 19-35.
9. Ioan V. Dură. Revizuirea Constituției României: o necesitate imperioasă. *Bruxelles*, 1999, p. 9.
10. I. Tănăsescu. Comentariu la articolul 29. În: *Constituția României revizuită. Comentarii și explicații*, București: Ed. All Beck, 2004, p. 57.
11. Apud I. Muraru – Gh. Iancu. Op. cit., p. 126, 160, 175.
12. L. Stan. *Legea Cultelor în RSR*. În: *Studii Teologice*, 1949, nr. 9-10, p. 846-847.
13. N. V. Dură. Instruction and Education within the themes of some International Conferences. An evaluation of the subjects approached by these from the angle of some Reports, Recommendations and Decisions. În: vol. *International Conference, “Exploration, Education and Progress in the third Millennium”*, Galați, 24th-25th of April 2009, vol. II, p. 203-217. Idem. *Statele Uniunii Europene și cultele religioase*. În: *Ortodoxia*, an I s.n., nr. 2, 2009, p. 49-72.
14. R. Campiche. La Régulation de la religion par l'État et la production du lien social. In: *Archives de Sciences Sociales des Religions*, 128, janvier-mars, 2003, p. 14..
15. E. Pace. Politique de l'identité, religion et enjeu scolaire. In: *Archives de Sciences...*, p. 117.
16. Privitor la acest „drept” și temeiul său canonic și nomocanonic, a se vedea N. V. Dură. *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*. București: Ed. Ametist 92, 1999, p. 572-583; 832-915. Idem. *Legislația canonică a Sinodului II ecumenic și importanța sa pentru organizarea și disciplina Bisericii*. În: *Glasul Bisericii*, XL, 1981, nr. 6-8, p. 630-671.
17. N. V. Dură. „Privilegiu” și „discriminări” în politica religioasă a unor state ale Uniunii Europene. În: *Biserica Ortodoxă Română*, CXXIV, 2006, nr. 1-3, p. 491-510. Idem. *Relațiile Stat – Culte religioase în UE. „Privilegiu” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor state-membre ale Uniunii Europene*. În: *Analele Universității „Ovidius”*. Seria: *Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2007, p. 20-34. C. Mititelu. *Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică*. În: vol. *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, vol. I, Craiova: Ed. Universitaria, 2010, p. 36-43.
18. Idem. *Dreptul la demnitate umană (dignitas humana)...*, p. 86-128.
19. Vezi Régis Debray. *L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque*. Paris: Ed. Odile Jacob, 2002.
20. B. Mély. Est-ce à l'école laïque de valoriser „le religieux”? *Observations critiques sur le rapport Debray*. In: U.R. *Les Cahiers Rationalistes*, septembre-octobre, 2002, nr. 560, p. 23.
21. L. Stan. *Biserica și Dreptul*. În: *Mitropolia Olteniei*, VIII, 1956, nr. 8-9, p. 489.
22. Dossier. Chercher religions désespérément. In: *Actualité des Religions*, nr. 41, septembre 2002, p. 12.
23. G. Gohau. Le petit foulard au collège (bis.). In: U. R. *Les Cahiers Rationalistes*, juillet-août 2003, no. 565, p. 6.
24. P. Waschmann. *Les droits de l'homme*. Paris: Éd. Dalloz, 2002, p. 53.
25. Ibidem.
26. Message du 1er Janvier 1988 pour la Journée mondiale de la paix.
27. Un astfel de dialog, cu caracter academic, universitar a fost organizat, cu un deceniu în urmă de către Centrul de Studii și Cercetări Religioase ale celor trei religii monoteiste din cadrul Universității „Ovidius” din Constanța, afiliat și la Academia Oamenilor de Știință din România, iar lucrările simpozionelor și conferințelor anuale au fost publicate în *Revista „Dionysiana”*. De altfel, în Europa, un asemenea Centru a fost primul care a apărut în peisajul vieții universitare și a rămas unic și prin prezența la lucrările congreselor sale a unor participanți de seamă din lumea celor trei religii monoteiste, și anume rabini, arhiepiscopi (ortodocși și catolici), pastori (protestanți și neoprotestanți), muftii și imami, ambasadori din numeroase state (Israel, Iran, Turcia, Iordania, Palestina etc.), oameni politici, jurnaliști, politologi, sociologi, teologi, filosofi, istorici etc. din peste 30 de țări ale lumii (SUA, Franța, Marea Britanie, Georgia, Bulgaria, Polonia, Italia, Spania, Bulgaria, Belgia, Olanda, Germania, Austria, Rusia etc.). Întemeietorul și directorul acestui Centru este semnatul acestui studiu.
28. J. Morange. *La proclamation de la liberté religieuse dans les documents internationaux*. In: vol. *La liberté religieuse dans le monde* (sous la direction de J. Benoît d'Onorio), Éd. Universitaire, Paris, Campin (Belgique), 1991, p.325.
29. W. Pfaff. En marge du projet de Constitution européenne: la laïcité, enfant du christianisme. In: *Commentaire*, vol. 26, nr. 101, printemps 2003, p. 183.
30. Ibidem, p. 194.
31. I. Stanomir. *Libertate, politică și religie: câteva observații introductive*. În: vol. *Religia în democrație. O dilemă a modernității*, coord. de C. Ungureanu, Ed. Polirom, 2011, p. 409.
32. R. Uitz. *La liberté de religion dans les jurisprudences constitutionnelles et conventionnelles internationales*. Strasbourg: Edition du Conseil d'Europe, 2008, p. 170.
33. Ibidem.
34. Apud R. Uitz. Op. cit., p. 164. A se vedea și Codul penal austriac, art. 188.
35. C. Bîrsan. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*. Vol. I, București: Ed. All Beck, 2005, p. 785.
36. Ibidem, p. 786.